

HVA ER EN BY?

- urbane steder i Norge ved inngangen til det 21. århundre.

Er dette en by?

foto: N. Jacobsen

Nils Jacobsen

Faggruppe for byutvikling og urban design
Institutt for industriell økonomi, risikostyring og planlegging
UNIVERSITETET I STAVANGER

rev. 21. mai 2010, 4.jan. 2011

FORORD

Ideen til dette arbeidet kom etter å ha observert at mindre steder i grisgrendte deler av landet nå har begynt å kalle seg "by". Bakgrunnen for denne bruken av ordet by er vedtak i lokale kommunestyre med grunnlag i ny norsk lov om kommuner fra 1992.

Etter et helt arbeidsliv med interesse for byer og byplanlegging, virker det underlig å se ordet by bli brukt på denne måten. Selvsagt kan min forståelse av ordet være foreldet, og ute av takt med samtiden. Samtidig er det noe som sier meg at samtiden kan være ute av takt med seg selv og med historien.

Også aviser kommer med meldinger om steder som diskuterer om de skal kalle seg by, og hva som i så fall må til. Folkelig oppfatning og bruk av ord skal man ha respekt for, men i denne diskusjonen kan det også være nyttig med et faglig begrunnet innspill. Dette notatet søker å bidra til det. Hensikten med notatet er ikke å komme fram til et endelig svar på spørsmålet, men å bidra til å legge grunnlag for en allmenn diskusjon om og forståelse av uttrykket *by*.

Arbeidet er gjort gjennom Universitetet i Stavanger sitt tilbud om seniorkontor for medarbeidere som har gått av med pensjon. Dette tilbudet gir mulighet for kontakt med tidligere kolleger, i tillegg til praktisk adgang til kontorplass, pc, kopiering og bibliotek tjenester.

Innholdet i dette notatet er utelukkende forfatterens ansvar. Samtidig benytter jeg anledning til å takke kollegene Anders Langeland, Ib Omland, LeRoy Tønning og Lucas Griffith for verdifull inspirasjon og støtte gjennom samtaler og diskusjoner i vid forstand, og om dette notatet spesielt.

Stavanger, mai 2010

INNHold

Forord	3
Innhold	5
Innledning	7
HVORFOR BY?	7
Ny kommuneinndeling endrer byenes grenser	
En forvirrende definisjon	
Folkelig omtale	
Definisjon og avgrensning av byen	
HVA ER EN BY I DAGENS NORGE?	10
Byregioner	
Tettsteder	
Urbane fortetninger knyttet til utviklete sentra og tilhørende næromland	
BYENS STØRRELSE	12
- og bymessig størrelse i Norge	
BYENS TETTHET	13
- og bymessig tetthet i Norge	
BYENS HETEROGENITET - URBANE VIRKSOMHETER	14
a. Detaljhandel	
b. Tjenesteyting	
c. Restaurant	
d. Hoteller	
e. Kinosaler	
f. Redaksjon for dags- eller ukeavis	
g. Kommuneadministrasjon	
h. Universitet / høgskole	
URBANE VIRKSOMHETERS BYDANNENDE ROLLE	17
BYER I NORGE	17
OPPSUMMERING	18
Litteratur	20
Vedlegg A - Bymessige steder med tilhørende næromland – pr. 1. jan. 2009	21
Vedlegg B - Byer i regionen Drammen – Oslo – Lillestrøm – Ski	25

Innledning

Dette notatet tar opp hvordan begrepet *by* har endret innhold som følge av endringer av kommuneinndeling, lovtekst og folkelig omgang med begrepene *by* og *tettsted*. Med utgangspunkt i Louis Wirths definisjon av *by*, diskuteres ulike kriterier for hva som kan kalles en *by* i dagens Norge.

Wirth stiller opp tre kriterier for at et sted skal kunne kalles *by*: Størrelse, tetthet og heterogenitet. Wirth vektlegger også at kriteriene må vurderes relativt i forhold til sted og tid. Hva betyr disse kriteriene under dagens norske forhold?

HVORFOR BY?

Begrepet *by* er et slitesterkt ord. Selv etter tiår med press fra beslektede uttrykk som *tettsted* og *byregion*, lever ordet *by* i beste velgående. Ordet brukes av næringslivet, offentlig forvaltning, forskning og i folks dagligtale. Noen ganger i sammenstillinger som for eksempel *byer og tettsteder*, andre ganger med avgrensede tilleggsord som *storby*, *byutvikling*, *byforskning* og lignende, og andre ganger i sin enkleste form: Kort og godt *by*. I en av landets større byer har handelsnæringen en sentrumsforening som i all enkelhet heter *Byen*, og en kjenner av byens liv og form har nylig gitt ut bok med samme navn (Butenschøn, 2009).

Samtidig har vi de senere årene sett nye småsteder med betegnelsen *by* dukke opp. I noen tilfeller dreier det seg om steder med under 2000 innbyggere. Vi må stille spørsmålet: Er dette klagjørende for den alminnelige forståelsen av ordet *by*? Vil en nederlander eller belgier forstå at et sted med 1 – 2000 innbyggere kalles *by*? Vil forventningene deres bli møtt når de kommer til stedet?

Ny kommuneinndeling endrer byenes grenser

I 1965 innførte Stortinget ny kommuneinndelingen i Norge. Den nye inndelingen endret forholdet mellom begrepene *by* og *kommune*, ved at byenes grenser ikke lenger falt sammen med kommunegrensene. Tidligere bykommuner har nå fått utvidet areal med både bymessige og landlige områder, der bymessig areal utgjør en mindre del av kommunen. Samtidig fører vekst og utvikling til at tidligere herredskommuner også inneholder steder med bymessige trekk. Og når store byer vokser ut over kommunegrensene sine, inneholder den

enkelte kommune fortsatt både landlige og bymessige arealer, som for eksempel Nordmarka i kommunen Oslo.

I de fleste tilfellene ble forstadskommuner innlemmet i den sentrale bykommunen, og fikk navn etter denne. Enkelte unntak finnes, der bykommunen ble innlemmet i omegnskommunen og gitt navn etter denne, for eksempel Hønefoss som ble til Ringerike.

Noen år tidligere hadde geografen Hallstein Myklebost skrevet om *Norges tettbygde steder 1875 – 1950* (Myklebost, 1960). I begrepet tettsted tok han med alle byer og småsteder ned til 200 innbyggere. Definisjonen av tettsted hentet inspirasjon fra det svenske uttrykket *tätort*, og ordet tettsted er etter hvert blitt et standardbegrep i Statistisk Sentralbyrås utvikling av areal- og befolkningsstatistikk.

Men en husgruppe med 200 innbyggere er ingen by (selv om en grend med et par hundre innbyggere nettopp kalles *by* i svensk språkdrakt).

En forvirrende definisjon

De gamle bybegrepene *kjøpstad* og *ladested* gikk gradvis ut av bruk på 1800-tallet som følge av liberaliseringen av handelsrettigheter. I stedet ble ordet *by* tatt i bruk, og de gamle begrepene forsvant helt ved grunnlovsendring i 1952. Etter hvert begynte man å etterlyse en definisjon av ordet *by*, og i lov om kommuner og fylkeskommuner fra 1992 kom departementet med følgende paragraf:

Kommuner med over 5 000 innbyggere kan ta i bruk benevnelsen by, dersom kommunen har bymessig tettsted med handels- og servicefunksjoner og konsentrert bebyggelse. (§3, pkt. 5).

Lovteksten er ikke spesielt klar. Den sier ikke noe om hvor stor den bymessige delen skal være. Teksten sier bare at *kommuner med over 5000 innbyggere* (egen utheving) har adgang til å vurdere om et tettsted innenfor kommunen kan betegnes som by. Definisjonen synes å henge igjen i det gamle begrepet bykommune, men i dagens Norge er en kommune og en by to vesensforskjellige begreper. Et godt eksempel på dette er kommunen Ringerike der over halvparten av kommunens befolkning bor utenfor stedet Hønefoss, som med sine 14 000 innbyggere må kunne kalles en by.

Lovteksten har med faktorer som er vesentlige for vår forståelse av begrepet by: Innbygger-tall, handels- og servicefunksjoner og konsentrert bebyggelse. Men kommunens størrelse synes å gi feil utgangspunkt.

Konsekvensen av denne lovteksten er at mens de første byene måtte ha Kongens, altså sentralmaktens, tillatelse til å kalle seg by (kjøpstad og ladested) er det nå opp til den enkelte kommune av en viss størrelse å avgjøre dette. Fra den ene ytterligheten (kongelig beslutning) svinger man til den motsatte (lokale meninger). Lovens definisjon virker mer forvirrende enn klargjørende.

Folkelig omtale

”80 prosent av Norges befolkning bor i byer.”

Dette utsagnet kan påtreffes i aviser, innlegg og debatter. Opprinnelsen til påstanden er uten tvil statistikk for tettsteder i Norge utarbeidet av Statistisk Sentralbyrå (SSB). Ifølge denne statistikken bor 79 prosent av Norges befolkning innenfor vel 900 tettsteder med til sammen 3,8 millioner innbyggere (pr. 1.1.2009).

Er dette det samme som at Norge har 900 byer? Nei.

SSB er nøye med å skille mellom *tettsted* og *by* i sine statistikker. For mange utenfor SSB er derimot dette skillet ikke like lett å holde styr på. Det ser ut til å være nødvendig med en grenseoppgang.

Definisjon og avgrensning av byen

En entydig definisjon av begrepet *by* er vanskelig å finne. Fenomenet er komplekst, og vil tolkes ulikt av forskjellige personer, og i forskjellige kulturer.

En av dem som likevel, etter mitt syn, har gitt en allmenngyldig og treffende definisjon av begrepet *by*, er den tyskamerikanske sosiologen Louis Wirth (1897 - 1952). I artikkelen *Urbanism as a way of life* (1938), trekker han frem tre faktorer som kjennetegner en by¹:

- størrelse
- tetthet
- heterogenitet²

Alle disse tre faktorene må *samtidig* ha et visst nivå for at området skal kunne kalles en by. I definisjonen ligger implisitt at stedet må inneholde både bosetting og arbeidsplasser. Dette var selvsagt den gang definisjonen ble laget, men ikke like selvsagt i dag med fremvekst av store kjøpesentra og store, avgrensede boligområder.

For Wirth var faktorene mer anvendbare når ordet *relativ* ble tatt med i definisjonen. Hva som kan kalles bymessig størrelse, tetthet og heterogenitet, er avhengig av både tid og sted. En by i middelalderen var noe annet enn en by i dag, og en by i Kina er noe annet enn en by i Norge.³

Byen blir ikke til ved en enkelt villet handling, men er et produkt av vekst over lang tid. Og denne veksten kan ifølge Wirth ikke ses isolert innenfor byens fysiske grenser, men er knyttet til det omkringliggende omland gjennom kommunikasjon og transport. Samtidig skiller byen seg fra dette omlandet ved sin tetthet og heterogenitet.

To av de tre begrepene i Wirths definisjon, størrelse og tetthet, kan knyttes opp mot fysiske, kvantifiserbare forhold. Det tredje begrepet, heterogenitet, er mer sammensatt og vanskeligere å gripe, selv om Wirth også gir holdepunkter for en mer konkret avgrensning. Byens dominans over omlandet kan ses som en konsekvens av konsentrasjonen i byene av industriell og merkantil aktivitet, finansielle og administrative virksomheter, transport og kommunikasjon, og kultur- og underholdningsarealer slik som presse, radio (og fjernsyn), teater, bibliotek, museer, konserthus, opera, sykehus, høyere utdanning, forskning, forlagsvirksomhet, yrkesorganisasjoner, trossamfunn og velferdsinstitusjoner (s. 5).

Wirth er tydelig på at urbanitet ikke må forveksles med industrialisme og kapitalisme (s. 7). Selv om dagens byer ofte er preget av maskinteknologi, masseproduksjon og kapitalistisk bedriftsliv, kan vi fortsatt snakke om byer i førindustrielle og førkapitalistiske epoker.

¹ Lignende definisjon ble formulert av den tyske geografen Friedrich Ratzel i 1891: 1) Bymessig næringsliv, 2) konsentrert bosetting og 3) et visst minimumsfolketall, som han satte til 2000. Ref. H. Myklebost, 1960.

² Ordet heterogenitet henspiller på innbyggernes ulike individuelle roller, eller som Wirth uttrykker det: "Socially heterogeneous individuals".

³ I Kina vil et tettsted med 10 000 innbygger knapt kunne kalles en by, mens mange byer i Norge har færre innbyggere enn dette. I middelalderen ville et sted med 1000 innbyggere være en stor by i Norge, mens det samme antallet ikke nødvendigvis vil være by i dag.

HVA ER EN BY I DAGENS NORGE?

For å kunne bruke ordet *by* i daglig tale, er det nødvendig å søke etter en betydning som kan bli allment forstått og akseptert. Det følgende søker å bidra til å finne en slik betydning. Som utgangspunkt er valgt Louis Wirth's definisjon av by med de tre begrepene *størrelse*, *tetthet* og *heterogenitet*.⁴

Begrepet by kan knyttes til ulike geografiske nivåer⁵: 1) Den tette bykjernen med sammenhengende bebyggelse i europeisk tradisjon. 2) Tettbebyggelse innenfor kommunens grenser. 3) Tettstedet på tvers av kommunegrenser, slik SSB definerer det.⁶ 4) Byregionen, - funksjonelle områder knyttet sammen i et felles arbeids-, bolig- og servicemarked (ABS-region).⁷ Bruker vi Oslo som eksempel, får vi følgende geografiske områder og innbyggertall (pr. 1.1.2008):

1) Indre Oslo, tilnærmet likt Oslo by før 1948.	ca. 160 000 bosatte
2) Oslo kommunes tettbygde arealer	ca. 560 000 bosatte
3) Oslo tettsted, deler av i alt 11 kommuner (LUZ)	ca. 860 000 bosatte
4) Osloregionen, 46 kommuner fordelt på 6 fylker (FUA)	ca. 1,3 mill. bosatte

Byregioner

I den norske litteraturen har det regionale bybegrepet hatt stor oppmerksomhet de senere tiårene. Helt fra Tor Fr. Rasmussen kom med sin banebrytende bok *Byregioner i Norge* på 1960-tallet, har byenes ekspanderende rolle vært et sentralt trekk ved norsk bosettingsutvikling (Rasmussen 1969).

Rasmussen måtte tåle mye motvind for sin påstand om "konsentrasjonsprosessens ubønhørighet" i utviklingen av bosettingsmønster i Norge. Særlig da distrikts-Norge hadde vind i seilene på 1970-tallet, var det mindre stuerent å hevde slike tanker. Men går vi til 1990-tallet og tusenårsskiftet, viser utviklingen at Rasmussen fikk rett. Det er de urbaniserte byområdene som vokser mest, enten vi ser på folketall, bebygd areal eller intensitet i virksomheter og arealutnyttelse.

Det regionale fokuset har vært nødvendig og riktig i en tid med ekspanderende byområder. Utvidete transporttilbud har åpnet opp nye geografiske rom, enten det gjelder bolig, arbeid, tjenesteyting eller rekreasjon. Men en byregion er noe annet enn en by.

Tettsteder

SSB's avgrensning av tettsteder retter fokus mot grensen mellom tettbygde og spredtbygde arealer. Det minste antall innbyggere (200 personer) og maksimal avstand mellom bygninger (normalt 50m) har begge dette fokuset. Større tettsteder kan strekke seg over flere kommuner siden det er sammenhengende tettbygde arealer man er ute etter.

⁴ I Plan nr. 1/2009 stiller Silje Rørliie Hammershaug også spørsmålet: Hva er en by? Artikkelen tar for seg et kjøpesenter, og gjør et litterært dypdykk for å se om det er mulig å trekke paralleller mellom by og kjøpesenter.

⁵ I artikkelen *Studier av byens fysiske transformasjon* (Ellefsen 2005) bruker Karl Otto Ellefsen tre nivåer: 1. Bymessig arkitektur i den tette bykjernen. 2. Det aggregerte sammenhengende bebygde området. 3. Det funksjonelt integrerte regionale bysystemet.

⁶ Kan sammenlignes med begrepet Larger Urban Zone (LUZ) brukt i Urban Audit (Eur. Communities 2005).

⁷ I nordisk og europeisk sammenheng kalt Functional Urban Areas (FUA).

Store deler av disse tettstedene er lite bymessige. Det kan være store sammenhengende strøk av småhus, større industriområder eller andre monofunksjonelle områder. Bymessige områder finner vi helst i tettstedets sentrale strøk med blanding av virksomheter innen bolig, handel, tjenesteyting, kultur og rekreasjon, og i konsentrerte boligstrøk med innslag av butikker, tjenester og bedrifter.

SSB's metode for avgrensning av tettsteder medfører at flere tettsteder etter hvert vokser sammen. Legger vi avgjørende vekt på hva som skjer i tettstedenes ytterområder, er denne sammenvokringen tydelig. Legger vi derimot avgjørende vekt på hva som skjer i tettstedenes sentrale områder, blir bildet annerledes. Byer vokser sammen, men hver enkelt by har fortsatt sitt eget sentrumsområde som markerer seg tydelig både fysisk, geografisk, økonomisk og kulturelt. Tydelige eksempler på dette er de siste årenes parbyer Stavanger – Sandnes, Fredrikstad – Sarpsborg og Skien – Porsgrunn.

Hva gjør vi med begrepet by i denne situasjonen? Kan det være riktig å vanne ut betydningen av begrepet, slik kommuneloven av 1992 legger opp til? Eller må vi heller søke en klarere avgrensning av begrepet, og en tydeligere bevissthet om hva en by er?

Urbane fortetninger knyttet til utviklete sentra og tilhørende næromland

Økende interesse for urbant liv og akselererende press på transportstrukturene, gir grunnlag for å rette blikket mot byen som et geografisk avgrenset område. Dette gjøres ikke for å redusere betydningen av den regionale dimensjon i byutviklingen, men for å betone at den romfysiske, stedlige dimensjon er vesentlig og sentral i byens liv.

Små og mellomstore byer har enkle, tydelige trekk: Et lokalt senter knyttet til havn, jernbanestasjon eller lignende har vært utgangspunkt for bymessig vekst og utvikling av bosetting og virksomheter.

Innenfor større byregioner finner vi flere senterdannelser med betydning for et tilhørende omland. Slike senterdannelser fremtrer som *urbane fortetninger* med rot i et eldre lokalt senter, eller de er kommet til som nyskapninger.

Slike urbane fortetninger er spesielt interessante for forståelsen av begrepet by. Ved å betrakte en større byregion som en flerkjernestruktur, vil vi la store, tydelige sentra innenfor regionen være utgangspunkt for egne byer. Slike sentrumskjerner har gjerne en samlende rolle for et tilhørende næromland. Dette gjelder særlig for den mindre mobile delen av befolkningen som barn, ungdom og eldre. Også for voksne yrkesaktive personer kan nærhet komme til å få øket betydning etter hvert som køddannelser og press på transportkorridorer legger begrensninger på folks daglige mobilitet.

Innenfor en slik flerkjernestruktur, kan det enkelte sted og by ha en regional betydning ved å inneholde spesielle regionale virksomheter⁸. Bl.a. er Lillestrøm i ferd med å få en regional (for ikke å si nasjonal) rolle som messeby.

⁸ Begrepet ”flerkjernestruktur” er her brukt i den lokale betydningen *innenfor* en byregion, slik den opprinnelig ble formulert av Harris og Ullmann i 1959. Denne må ikke forveksles med betydningen av *polysentrisk* brukt innen EU, bl.a. i ESPON-prosjektet (K.Bradley 2003), - som betegner et samarbeid mellom flere byregioner på tvers av regionale og nasjonale grenser.

BYENS STØRRELSE

Ifølge Wirth har man helt fra Aristoteles' dager anerkjent at å øke antall innbyggere i en bosetting utover en bestemt grense, vil påvirke forholdene mellom dem og karakteren av bosettingen (byen). "Ett stort antall innbyggere innebærer, ..., et større spekter av individuell variasjon. Jo større antall individer som deltar i en prosess av samvirke, jo større er potensialet for differensiering mellom dem. Personlige trekk, arbeidsoppgaver, kulturelt liv og ideer blant medlemmer av et urbant samfunn, kan derfor forventes å spenne mellom bredere yttergrenser enn blant medlemmer av et bygdesamfunn."

I statistikk utarbeidet av FN brukes 20 000 som minstegrense for by⁹. Denne minstegrensen kan være passe i folkerike land som Kina, India, Indonesia, Brasil, USA, Russland og lignende, men grensen synes for høy for norske og nordiske forhold (Nordregio, 2006).

En undersøkelse av nøkkelindikatorer for levekår i europeiske byer (Eur. Communities, 2005) utført for EU-kommisjonen, deler byer inn i tre klasser: Små byer 5 000 - 50 000 innbyggere. Mellomstore byer 50 000 - 250 000 innbyggere. Store byer over 250 000 innbyggere. For alle tre klassene gjelder tallet innbyggertallet i den sentrale bykommunen dersom det samlede byområdet strekker seg over flere kommuner.

- og bymessig størrelse i Norge

Hva er nedre grense for et urbant samfunn i Norge i det 21. århundre? Er det 2000 eller 20 000 innbyggere? Eller noe imellom?

Går vi tilbake i tid, finner vi begrepet by knyttet til steder med innbyggertall som i dag virker lave (Myhre, J.E., 2000). I løpet av 1800-tallet fikk Norge 20 nye byer med fulle kjøpstadsrettigheter (K.Helle et al, 2006). De aller fleste av disse hadde ca. 200 - 2000 innbyggere¹⁰ på det tidspunkt de fikk rettighetene. Flere av stedene hadde allerede på forhånd hatt status som ladested. En begynnende by kunne altså ta utgangspunkt i et ganske lite tettsted.

Loven av 1992 bruker nivået 5000 innbyggere som grense, selv om det der snakkes om *kommunens* størrelse. Dette tallet har til en viss grad også festet seg blant folk som en nedre grense for bystørrelse, idet tettsteder med fra 2 – 5000 innbyggere nå snakker om å vokse til over 5000 for å kunne kalle seg by¹¹.

Norge tilhører den europeiske kulturkrets, men har et mer spredt befolkningsgrunnlag. En tilpasset norsk gruppering av bystørrelser kan derfor være:

Små byer	5 000 – 20 000 innbyggere
Mellomstore byer	20 000 – 100 000 innbyggere
Store byer	over 100 000 innbyggere

Innbyggertall gjelder innenfor det enkelte tettsted, og ikke kommunens samlede innbyggertall. Men som før nevnt: Størrelse er ikke nok.

⁹ PaxLeksikon, bind 6, 1981: Urbanisering.

¹⁰ Tre byer hadde flere enn 2000 innbyggere: Porsgrunn 2200 innb., Haugesund 3300 innb. og Kongsberg 6800 innb. En by, Lillehammer, hadde bare 50 innbyggere da den ble vedtatt opprettet som "kjøpstadsanlegg" i 1827. Forklaring på dette er at opprettelsen av byen var en planlagt etablering etter vedtak i regjering og Storting (K Helle et al, 2006).

¹¹ Stavanger Aftenblad, 14. oktober 2008.

BYENS TETTHET

Hva er bymessig tetthet? Er det bygningenes tetthet, eller er det befolkningens tetthet? Er det bygningenes høyde og avstand mellom dem, eller skal tettheten måles som gulvareal i forhold til tomteareal? Og hvordan skal vi definere befolkningstetthet? Er det byens befolkning om dagen eller om natten?

Louis Wirth er opptatt av befolkningstettheten, ut fra sitt ståsted som sosiolog. I denne artikkelen har vi valgt å avgrense fremstillingen til denne typen tetthet, vel vitende om at bygningstetthet også kan være av stor interesse for avgrensning av byer.

For å beskrive aktivitetsnivået i et byområde er dagbefolkningen klart det tydeligste: Hvor mange mennesker *braker* byen? Vi måtte da ha tall for hvor mange som bor, arbeider og besøker byen. Tradisjonelt har man nøydt seg med å basere seg på antall bosatte, dvs. nattbefolkningen, fordi dette antallet er mest permanent og enklest å holde oversikt med.

Enkelte land og byer har i tillegg statistikk for antall arbeidsplasser innenfor lokale byområder (bl.a. Nederland). Franskmannen Vincent Fouchier bruker summen av bosatte og arbeidsplasser til å beregne det han kaller *human net density* i ulike byområder (Fouchier, 1997). Siden mange byer har stor innpendling, er dette et vesentlig bedre mål på urban tetthet enn antall bosatte.

- og bymessig tetthet i Norge

SSB's beregninger av tetthet innenfor norske tettsteder er basert på antall bosatte personer, dvs. stedets nattbefolkning. Tettheten er videre beregnet i forhold til alt bebygd areal innenfor tettstedet. Ikke bare areal til boliger, kontorer, butikker, skoler, osv. teller med, men også areal til industri, lager, veier, jernbane osv. Tallet for tetthet er dermed et gjennomsnitt for hele tettstedet, og må ikke sammenlignes med tetthet beregnet for enkeltvis boligområder.

Gjennomsnittlig tetthet for ulike størrelsesgrupper viser en tydelig sammenheng mellom størrelse og tetthet i norske tettsteder (tabell 1). Derimot er det stort spenn i tetthet innenfor den enkelte størrelsesgruppe. Tydeligst er dette innenfor tettsteder med 500 – 999 innbyggere, der tettheten varierer mellom 409 og 4315 pers/km². Landets høyeste tetthet finnes i et lite "tettsted" i en forstadskommune. Forklaringen er at tettstedet ikke inneholder annet enn boligareal, og følgelig ikke har noen form for urbanitet etter Wirths definisjon.

by-/tettsteds- størrelse	antall tettst.	t e t t h e t	
		Gj.snitt	min - max
bosatte personer		pers/km ²	pers/km ²
500 000 +	1	4250	4250
200 000 - 499 999	1	2422	2422
100 000 - 199 999	3	2430	2075 - 2712
50 000 - 99 999	7	2042	1535 - 2456
20 000 - 49 999	17	1692	1403 - 2459
10 000 - 19 999	28	1524	1079 - 2272
5 000 - 9 999	57	1452	865 - 2449
sum 5 000 +	114	2027	865 - 4250
2 000 - 4 999	122	1111	647 - 2761
1 000 - 1 999	150	1000	520 - 2489
500 - 999	222	812	409 - 4315
200 - 499	334	690	247 - 2038
sum 200 - 4 999	828	942	247 - 4315
Sum tettbygde strøk	942	1616	247 - 4315

Tabell 1. Bosettingstetthet i norske byer og tettsteder, pr. 1. januar 2009 (SSB).

SSB's beregninger av tetthet gir stor usikkerhet ut fra hvilke typer arealer som er tatt med. I denne undersøkelsen velger vi å si at kriteriet for tetthet er oppfylt når stedet er regnet som tettsted. Det betyr at tettheten i stedene som er vurdert, varierer mellom 865 og 4250 pers/km².

Denne definisjonen av tetthet tar ikke hensyn til dagaktiviteter, og er dermed ufullstendig. I en videre bearbeiding vil det være ønskelig å utvikle verktøy for beregning av urban tetthet, eksempelvis basert på Fouchier's metode for *human net density* med kombinasjon av bosetting og arbeidsplasser.¹²

BYENS HETEROGENITET - URBANE VIRKSOMHETER

Urbanitet forutsetter at et stort antall individer samhandler og utvikler individuell variasjon. Det er nærværet og samvirket som skaper grunnlaget for utvikling av de urbane trekkene. I boken *På sporet av byen* henviser Jonny Aspen til Richard Sennett (1990) og peker på "... at fysisk, sosial og kulturell kompleksitet, forskjell og annethet er bykulturens mest typiske kjennetegn, ..." (Aspen og Pløger 1997). Videre skriver Aspen at "Flere av byteoretikerne ... har som normativ basis ... en oppfatning om at byens steder og rom i størst mulig grad bør være tilgjengelig for alle".

Som sosiolog velger Wirth å knytte uttrykket *heterogenitet* opp mot individer. I en framstilling av byens fysiske rammer, er det nødvendig å knytte heterogenitet opp mot fattbare romfysiske enheter i byområdet. Med utgangspunkt i Aspen og Sennetts beskrivelse av byens kjennetegn, blir det i den videre fremstillingen brukt uttrykket *urbane virksomheter*.

Urbane virksomheter vil i denne sammenheng si åpne, publikumsorienterte bygninger og arenaer. Virksomhetene må i tillegg være allment utbredt, og representere ulike sider av stedenes dagligliv. I en undersøkelse av norske forhold kan følgende urbane virksomheter telle som målestokk for om et tettsted kan kalles by:

- a. Detaljhandel (SSB's sentrumssone)
- b. Tjenesteyting (SSB's sentrumssone)
- c. Restaurant
- d. Hotell
- e. Kinosal
- f. Redaksjon for dags- eller ukeavis
- g. Kommuneadministrasjon / rådhus
- h. Universitet / høgskole

Andre som kunne vært med er virksomheter av typen bibliotek, museum, kunstgalleri, trossamfunn / kirke, teater, musikkscene, sykehus, helsestudio, kafé og lignende.

a. og b. Detaljhandel og tjenesteyting

Handelsvirksomhet har vært grunnleggende for dannelsen av byer i norsk, nordisk og europeisk kultursammenheng. Handel og håndverk var noen av de primære grunnene til dannelsen av byene eller kjøpstedene som de tidligere het. Byene har tradisjonelt også vært sentra for offentlig styring og administrasjon. De tjenesteytende virksomhetene har kommet til, og har særlig utviklet seg i siste halvdel av det 20. århundre.

¹² SSB har nylig begynt å publisere data for bosatte og ansatte i norske sentrumssoner (ssb.no/areal).

SSB har gjort et interessant arbeid med å kartlegge såkalte sentrumssoner i alle norske tettsteder. Arbeidet bygger på analyse av landsdekkende databaser, og er nærmere gjort rede for i et notat om sentrumssoner i Oslo og Akershus (Dahlslett og Engelién, 1999). SSB definerer sentrumssoner slik (ssb.no/areal):

1. En sentrumssone er et område satt sammen av en eller flere sentrumskjerner og en sone på 100 meter rundt.
2. En sentrumskjerne er et område med mer enn tre ulike hovednæringsgrupper med sentrumsfunksjoner. I tillegg til detaljvarehandel, må offentlig administrasjon eller helse- og sosialtjenester eller annen sosial og personlig service være representert. Avstanden mellom bedriftene skal ikke være mer enn 50 meter.

SSB's nyeste kartlegging av sentrumssoner bygger på data pr. 1. januar 2005.

Store tettsteder har både flere sentrumssoner og større sammenhengende soner hvor flere sentrumssoner adderer seg til hverandre. Alle tettsteder med mer enn 10 000 innbyggere har en eller flere sentrumssoner. Blant tettsteder med mindre enn 10 000 innbyggere er det flere hvor handel og tjenesteyting ikke oppfyller kriteriene for sentrumssone. De minste tettstedene er alle uten sentrumssone.

c. Restaurant

En restaurant er et tydelig uttrykk for bymessig liv. Den yter service til både besøkende og byens egen befolkning, og inviterer til det vi med et gammelt ord kan kalle *beleven* livsstil¹³. En kafé eller kafeteria vil yte lignende service, men opptrer gjerne også på mindre steder, og er ikke i samme grad spesifikt bymessig.

d. Hoteller

Hotell er en viktig bydannende aktivitet. Med sin døgnåpne resepsjon er byhotellet et tydelig uttrykk for stedets åpenhet og vektlegging av eksterne kontakter. Enklere losjier kan selvsagt også huse tilreisende, men vil gjerne ha en mer privat karakter. I denne undersøkelsen velger vi å se på hotellet som et uttrykk for det urbane.

Hotellet er et nødvendig, men ikke tilstrekkelig, element i den bydannende prosessen. Et turisthotell gjør ingen by. Som byhotell regnes bare hoteller som ligger innenfor tettbygde arealer. Hoteller som orienterer seg mot større trafikkarer regnes med i den utstrekning de tilhører et tettsted.

e. Kinosaler

Kinosaler er nært knyttet til det vi kan kalle bymessig liv i Norge. Kinoene appellerer til alle deler av befolkningen, er avhengig av et publikum av en viss størrelse, og virker som en kulturell forlengelse av byens daglige butikk- og tjenesteliv.

På tross av konkurranse fra fjernsyn og andre medier, har kinofilm klart å etablere seg som et sentralt og varig kulturtilbud i Norge. Hvordan dette tilbudet ser ut om 40 - 50 år er ikke mulig å si i dag, men inntil videre må kinosaler kunne regnes som et viktig kulturtilbud med solid forankring i bymessige omgivelser.

¹³ Ordet *urban* blir i norske ordbøker oversatt med: *Beleven*, *dannet*.

f. Redaksjon for dags- eller ukeavis

En avisredaksjon er en sentrumsorientert, bydannende aktivitet. Avisens primæroppgave er å speile stedets og omlandets aktiviteter. Medarbeiderne har behov for god tilgjengelighet utad, og en avis vil gjerne være synlig for mange. Imot dette kan det hevdes at dagens avisarbeid ofte foregår via telefon, epost eller over internett, og sånn sett gjør redaksjonen mindre avhengig av stedlig beliggenhet. Likevel er telebaserte kontakter ikke en fullverdig erstatning, men heller et supplement til de stedlige kontaktene som journalister, fotografer, annonsemedarbeidere og andre er avhengig av. Avisredaksjoner fungerer i noen tilfeller også som kildearkiv for studenter, skoleelever og andre.

Norske lokalaviser har stor variasjonsbredde i omfang og utbredelse. Et godt mål på avisens størrelse og utbredelse er hvor hyppig den kommer ut. I denne undersøkelsen er det skilt mellom dagsaviser og ukeaviser. Dagsavisen har gjerne basis på et større sted og i et større omland. Ukeaviser oppstår gjerne på mindre steder, og har et mer begrenset omland. En dagsavis er sånn sett uttrykk for en sterkere urbanitet.

Som dagsavis er regnet aviser som kommer ut 5, 6 eller 7 ganger i uken. Som ukeavis er regnet aviser som kommer ut 1, 2 eller 3 ganger i uken. Ingen norske aviser er oppgitt å komme ut 4 ganger i uken.

Stort tettsted og lokalisering av avisredaksjon er ikke alltid sammenfallende. Eksempelvis har Ringsaker kommune to tettsteder der det ene (Brumunddal) har over 5000 innbyggere, mens lokalavisens redaksjon ligger på det mindre stedet (Moelv) med under 5000 innbyggere. Spredning av innbyggere og avisredaksjon gjør at ingen av stedene oppnår bystatus etter utvalgsriteriene som er benyttet her.

g. Kommuneadministrasjon

Historisk sett har byen vært arena for styre og stell, enten dette har vært knyttet til kirkelig, kongelig, politisk eller militær makt. I dagens norske virkelighet er kommunehuset det tydeligste uttrykket for stedlige styre og stell.

Kommunehuset er med å tydeliggjøre stedets sentralitet, og vil over tid gjerne trekke med seg andre aktiviteter. Tilsvarende er det nærliggende å se for seg at sammenslåing av kommuner og tilhørende nedlegging av hele eller deler av kommuneadministrasjonen på ett sted kan svekke dette stedets øvrige aktiviteter. Særlig vil dette gjelde små, ensidige steder, mens steder med aktivt næringsliv ikke så lett rammes. Eksempel på det siste er det tidligere kommunesenteret Nærbø som mistet kommuneadministrasjonen til nabokommunen Varhaug da disse ble slått sammen til den nye kommunen Hå. Stedet Nærbø hadde det mest aktive næringslivet, og har fortsatt det.

h. Universitet / høyskole

Utdanning er et viktig element i steders utvikling av urbane kvaliteter, både i økonomisk og kulturell forstand. Ungdommens mulighet til å utdanne seg ut over grunnskolenivå er også i noen tilfeller en faktor for familiers og bedrifters valg av etableringssted.

Høyskole og universitet er blitt en sentral aktivitet i mange norske steders utvikling i etterkrigstiden. Særlig etableringen av nye statlige høyskoler i 1970- og -80-årene

har bidratt til øket fokus på høyere utdanning. Likevel er det fortsatt mange mellomstore norske tettsteder som *ikke* inneholder noen høgskole, men oppfyller øvrige krav til bymessighet.

Noen tettsteder som fyller bykriteriene størrelse og tetthet, faller ut av byoversikten fordi de mangler urbane virksomheter. Særlig gjelder dette bolig tettsteder nær storbyene med lav grad av lokal urbanitet. Eksempel på slike bolig tettsteder er Råholt i Eidsvoll, Slattum i Nittedal, Langhus i Ski og Tranby i Lier. Derimot er både Vadsø og Hammerfest regnet som by selv med bare litt over 5000 innbyggere, fordi begge stedene har sentrumssoner og et flertall av urbane virksomheter. Disse to stedene holder dermed et bymessig nivå med betydning for et større omland.

URBANE VIRKSOMHETERS BYDANNENDE ROLLE

En sentrumssone er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for at et sted skal kunne kalles by. Øvrige virksomheter (c – k) belyser stedenes grad av urbanitet. Flere virksomheter forekommer også utenfor byene, særlig hoteller og høgskoler. En enkelt eller et fåtall virksomheter gir derfor ikke grunnlag for å kalle stedet en by. Det kan heller ikke stilles krav om at samtlige virksomheter skal finnes på stedet.

Det bymessige består i at det ligger flere typer urbane virksomheter på samme sted, og at disse er under utvikling. En indikator på om et sted kan kalles by, er at stedet inneholder et flertall av de til enhver tid definerte typer av urbane virksomheter.

Et kjennetegn ved byen er at den er i utvikling og endring. Det bymessige er ikke noe man utvikler et sted, og så kan si seg ferdig med. Som før nevnt: Det som var by i middelalderen er ikke nødvendigvis by i dag, og det som var by i det 20. århundre, er ikke nødvendigvis by i det 21. århundre. Hvis en by ikke utvikler seg, kan stedet opphøre å være by. Det bymessige er preget av dynamikk. Det dynamiske er her knyttet til utvikling og endring over tiår, for ikke å si århundrer, og ikke bare knyttet til dagsaktuelle forandringer.

BYER I NORGE

Ut fra de valgte kriteriene for størrelse, tetthet og urbane virksomheter er det gjort en gjennomgang av norske tettsteder, for å se hvilke av disse som svarer til betegnelsen *by* ved inngangen til det 21. århundre, ut fra en tolkning av Wirths definisjon.

Størrelse og tetthet er basert på SSB's beregninger for tettsteder. Større tettsteder kan ha flere urbane fortetninger, og det har derfor vært nødvendig å skille mellom disse. Normalt er kommunegrensene valgt som skille mellom byene. Fram til i dag har kommunegrensene vært viktige grenser for historisk tilhørighet, forretningsetableringer og offentlig tjenesteyting. Det finnes unntak som for eksempel forholdet mellom Oslo og Bærum kommuner.¹⁴

Hva som vil skje med slik avgrensning av byer dersom kommunegrenser oppheves, er for tidlig å si. Det er sannsynlig at urbane fortetninger fortsatt vil prege byutviklingen, og at det må søkes andre måter å avgrense byene på dersom formelle grenser oppheves. Vurdering

¹⁴ Østre deler av Bærum kommune sokner mer til Oslo sentrum enn til kommunesentret Sandvika, både p.g.a. arbeidsplasser og buss-/baneforbindelser.

av landskapsrom, geografisk avstand og urban tetthet i form av bosettings- og arbeidsplass-tetthet kan i så fall trekkes inn.

For enkelte byer er nærliggende forstadsbebyggelse i nabokommuner tatt med under sentral-kommunen. Det gjelder der kommunegrensen ligger nær bysentret slik at deler av nabokommunen inngår i det nære omlandet (gjelder Drammen, Lillestrøm, Tønsberg, Hamar). Også enkelte mindre tettsteder er regnet på tvers av kommunegrensene, når de geografiske forholdene taler for det (Ski, Råholt, Bryne, Ålgård, Kverneland, Malvik).

Enkelte større byer har tilløp til flere bydannelser innenfor sine kommunegrenser. Det gjelder Bergen med Åsane, Nesttun og Sandsli/Kokstad, Trondheim med Heimdal og Stavanger med Forus. I Oslo kan det også diskuteres om det kan være grunnlag for egne bydannelser i sør (Holmlia) og øst (Grorud/Stovner/Furuset). Det er valgt å se bort fra disse tilløpene i denne omgang.

Kartlegging av urbane virksomheter er gjort ut fra SSB og nasjonale databaser på internett.

Detaljhandel og tjenesteyting bygger på SSB's kartlegging av sentrumskjerner og sentrumssoner. Den nyeste kartlegging av sentrumssoner bygger på data pr. 1. januar 2005. En sentrumssone er en nødvendig forutsetning for at et sted skal kunne kalles by.

Store tettsteder har både flere sentrumssoner og større sammenhengende soner hvor flere sentrumssoner adderer seg til hverandre. Alle tettsteder med mer enn 10 000 innbyggere har en eller flere sentrumssoner. Blant tettsteder med mindre enn 10 000 innbyggere er det flere hvor handel og tjenesteyting ikke oppfyller SSB's kriterier for sentrumssone. De minste tettstedene er alle uten sentrumssone.

Restaurant, hotell, kinosal, avisredaksjon, kommuneadministrasjon og universitet/høgskole er ikke regnet som absolutte forutsetninger for at et tettsted kan defineres som by, men et flertall av disse virksomhetene må være tilstede.

Omfanget av disse virksomhetstypene kan brukes til en gradering av stedenes urbanitet. Anvendt på dagens norske tettsteder med over 5 000 innbyggere kan vi stille opp følgende grader av bymessighet (versjon 3):

<u>Urbaniseringsgrad</u>	<u>antall steder</u>	<u>folkemengde</u>	<u>andel Norge</u>
A. Høy (7-8 virksomhetstyper - 76-100%)	63	2 500 575	52,1 %
B. Middels (5-6 virksomhetstyper - 51-75%)	22	229 429	4,8 %
C. Lav (3-4 virksomhetstyper - 26-50%)	19	145 788	3,0 %
D. Ingen urbanitet (0-2 virksomhetstyper - 0-25%)	10	68 856	1,4 %

Se vedlegg A med oversikt over de aktuelle stedene. Der stedsnavn og kommunenavn er det samme, er bare stedsnavn brukt. Vedlegg B viser hvordan sentrale deler av Osloregionen deles inn i flere byer ut ifra urbane fortetninger og deres tilhørende omland.

I samsvar med definisjonen ovenfor vil vi hevde at tettsteder med mer enn 50% av urbane virksomheter (urbaniseringsgrad A og B) kan regnes som byer. Basert på denne graderingen, bor mellom 52 og 57% av Norges befolkning i byer, og ikke 79% som tidligere hevdet. Sagt på en annen måte: Andelen av Norges befolkning *utenfor* byene er ikke 21%, men mellom 43 og 48%.

Beregningene som er gjort her, bygger på kjent og tilgjengelig statistikk. Det tas forbehold om mulige mangler i de anvendte kildene.

Det er ikke foretatt noen vurdering av stedenes romfysiske egenskaper i form av tradisjonelle bymessige trekk som bygningstetthet, bygningshøyde, gateform eller plassdannelser. En

slik vurdering kan være et nyttig supplement til det informasjonsgrunnlaget som er brukt her. I tillegg vil det være nyttig å ha statistikk for arbeidsplasslokalisering i byområder, gjøre en nærmere drøfting av hva som kan regnes som urban tetthet, og gå dypere inn i hva som ligger i begrepet *urbane virksomheter*.

Det understrekes at listen over norske bymessige steder som vist i vedlegg A, er basert på internettkilder. Disse opplysningene er ikke nærmere kontrollert for mangler eller andre feil i forhold til den faktiske virkeligheten på det tidspunktet opplysningene ble hentet inn. Listen må derfor betraktes som en illustrasjon på en metode for avgrensning av byer, og ikke som en entydig fasit.

OPPSUMMERING

I begynnelsen av det 20. århundre formulerte Ebenezer Howard tanker om hagebyen. Disse tankene var nødvendige og konstruktive ut fra negative erfaringer med industribyens utvikling i det 19. århundre.

Ved overgangen til det 21. århundre er industribyens negative virkninger et tilbakelagt stadium, iallfall innenfor en vestlig kulturkrets. I stedet er byutvikling i en annen grad rettet mot byens urbane kvaliteter, dvs. byen med høy og økende grad av spesialisering der innbyggerne legger vekt på nærhet til butikker, tjenester, rekreasjon og underholdning. Denne vekten på nærhet til byen, der innbyggerne ikke bare forholder seg til hagen og den grønne naturen, men i minst like stor grad søker til konstruerte plasser og rom, kan ses som en reaksjon på tap av tid og sted i den geografisk utflytende bilbyen, også kalt mellomlandet.

Norske byer er i endring. Tendensen til *reurbanisering* er påvist av flere (Engebretsen, 1993, og Lyssand Larsen og Saglie, 1995), og bybygging på allerede bebygde områder foregår i de fleste norske byer. Ut fra dette kan vi forvente at det i årene som kommer vil være økt interesse omkring videreutvikling av eksisterende byområder, og i mindre grad fokus på hva som skjer med grensen mellom tettbygde og spredtbygde arealer i de ytre områdene.

Mange norske tettsteder er i vekst, og mange av dem ligger an til å vokse fra å være tettsted til å kunne kalle seg by. Å vokse fra tettsted til by er ikke bare spørsmål om antall innbyggere, men like mye spørsmål om hvordan stedets tetthet og innholdmessige kvaliteter utvikler seg.

Samtidig vil det over tid være behov for å løfte den nedre grensen for hva som kalles by. Det som var by omkring 1900 er ikke nødvendigvis by i dag. Noen byer stagnerer p.g.a. endringer i ytre rammevilkår, som for eksempel omlegging av transportlinjer eller endringer i næringsgrunnlag. Samtidig vil nye byer komme til som følge av endringer i de bydannende virksomhetene handel, tjenesteyting og administrasjon i tillegg til nye kultur- og rekreasjonsarenaer.

Litteratur:

- Aspen, Jonny og John Pløger, red (1997): *På sporet av byen. Lesninger av senmoderne byliv*. Oslo.
- Aspen, Jonny, red (2005): *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press 2005.
- Bradley, Karin (2003): *Vad innebär polycentrisk utveckling i Sverige och Europa?* Plan (sv.) 5-6, 2003.
- Dahlslett, Hans Petter og Erik Engelién (1999): *Sentrumsstatistikk for Oslo og Akershus*. SSB notat 1999/76.
- Ellefsen, Karl Otto (2005): *Studier av byens fysiske transformasjon*. I Aspen, J, red (2005): *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press 2005.
- Engebreetsen, Øystein (1993): *Arealbruk i tettsteder. 1955 – 1992*. TØI-rapport 177/1993.
- European Communities (2005): *Urban Audit 2005*.
- Fouchier, Vincent (1997): *Urban density and mobility*. The Second Symposium of Urban Planning and Environment. Groningen, 1997.
- Harris, Chauncy D. og Edward L. Ullman (1959): *The Nature of Cities*. I Mayer, Harold M. og Clyde F. Kohn: *Readings in Urban Geography*. Chicago.
- Helle, Knut et al. (2006): *Norsk byhistorie : urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo.
- Lilja, Sven (1994): *A "Proto-Urban" Stage – Some Tentative Reflections on the Historical Emergence of Urbanism*. I Nilsson, L og S. Lilja (ed.): *The Emergence of Towns*. Stockholm.
- Lyssand Larsen, Synnøve og Inger-Lise Saglie (1995): *Tettstedsareal i Norge*. NIBR rapport 1995:3.
- Myhre, Jan Erik (2000): *Byens grenser og den urbane terskel*. Haaløygminne vol. 20, nr. 81.
- Myklebost, Hallstein (1960): *Norges tettbygde steder 1875 – 1950*. Ad Novas, Oslo 1960.
- Nordregio (2006): *The Role of Urban Areas in Regional Development. European and Nordic Perspectives*. Nordregio Work Paper 2006:4.
- Nymoén, Østby og Barstad (2003): *Flytting og pendling i storbyregionene*. SSB notat 2003/35.
- Rasmussen, Tor Fr. (1969): *Byregioner i Norge. Den regionale konsentrasjonen i bosettingsmønsteret*. NIBR, Oslo.
- Wirth, Louis (1938): *Urbanism as a Way of Life*. *The American Journal of Sociology*. Vol. XLIV, no.1.

BYMESSIGE STEDER MED TILHØRENDE NÆROMLAND**pr. 1. januar 2009** v3

17. mars 2010

kommunevis tettsted med over 5 000 innb., etter bosatt folkemengde innenfor tettbygd areal

ref. Statistisk sentralbyrå

A. STEDER MED HØY URBANITET		
stedsnavn	kommune	bosatt folkemengde
1 Oslo		572 872
Bergen		227 752
Trondheim		160 072
Stavanger		119 276
Sandvika	Bærum	108 484
Kristiansand		67 547
Drammen	Drammen/Lier	64 169
Fredrikstad		58 895
Lillestrøm	Skedsmo/Rælingen	57 544
10 Tromsø		55 057
Asker		52 050
Sandnes		50 709
Tønsberg	Tønsberg/Nøtterøy	47 465
Skien		45 253
Sarpsborg		42 803
Sandefjord		40 172
Ålesund		39 367
Moss	Moss/Rygge	36 562
Bodø		36 482
20 Haugesund		32 557
Arendal		32 379
Porsgrunn/Brevik	Porsgrunn	31 711
Hamar	Hamar/Stange/Ringsaker	30 015
Kolbotn	Oppegård	24 122
Larvik		23 899
Halden		22 986
Lillehammer		20 097
Harstad		19 519
Molde		19 353
30 Kongsberg		18 809
Gjøvik		18 707
Horten		18 211
Mo i Rana	Rana	17 894
Kristiansund		17 002
Hønefoss	Ringerike	14 292
Narvik		13 927
Alta		13 583

	Elverum		13 541
	Askim		13 137
40	Skibyen	Ski/Ås	12 876
	Drøbak	Frogn	12 420
	Steinkjer		11 538
	Leirvik	Stord	11 424
	Kongsvinger		11 360
	Grimstad		10 668
	Mandal		10 494
	Egersund	Eigersund	10 397
	Bryne	Time/Klepp	9 627
	Namsos		9 358
50	Førde		9 248
	Levanger		8 924
	Notodden		8 474
	Verdalsøra	Verdal	7 631
	Hammerfest		6 807
	Lillesand		6 330
	Fauske		5 938
	Vossevangen	Voss	5 860
	Flekkefjord		5 837
	Volda		5 739
60	Sandnessjøen	Alstahaug	5 711
	Kragerø		5 334
	Ulsteinvik	Ulstein	5 251
	Vadsø		5 057
	SUM bosatte		2 500 575
	<i>andel Norges befolkning</i>		<i>52,1 %</i>

B. STEDER MED MIDDELS URBANITET

	stedsnavn	kommune	bosatt folkemengde
1	Skårer	Lørenskog	31 966
	Mjøndalen	Nedre Eiker	21 821
	Kleppestø	Askøy	18 326
	Jessheim	Ullensaker	15 349
	Solakrossen	Sola	11 537
	Stjørdalshalsen	Stjørdal	10 779
	Stathelle/Langesund	Bamble	9 959
	Mosjøen	Vefsn	9 629
	Vennesla		9 420
10	Ålgård/Figgjo	Gjesdal/Sandnes	9 144
	Ås		8 543
	Florø	Flora	8 448
	Søgne		8 425
	Hokksund	Øvre Eiker	7 319
	Orkanger/Fannrem	Orkdal	6 982
	Kopervik	Karmøy	6 752
	Holmestrand		6 595
	Ørsta		6 495
	Jørpeland	Strand	5 930
20	Mysen	Eidsberg	5 881
	Odda		5 097
	Rotnes	Nittedal	5 032
	SUM bosatte		229 429
	<i>andel Norges befolkning</i>		4,8 %

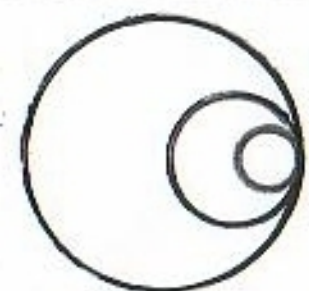
C. STEDER MED LAV URBANITET

	stedsnavn	kommune	bosatt folkemengde
1	Tangen	Nesodden	11 599
	Langhus	Ski	10 632
	Norheim/Avaldsnes	Karmøy	10 293
	Slattum	Nittedal	9 486
	Straume/Knarrevik	Fjell	9 409
	Brumunddal	Ringsaker	8 890
	Osøyro	Os	8 772
	Randabergkrossen/Grødem	Randaberg	8 306
	Kleppe/Verdalen	Klepp	7 348
10	Langevåg	Sula	7 104
	Fetsund	Fet	6 914
	Kløfta	Ullensaker	6 584
	Raufoss	Vestre Toten	6 341
	Indre Arna	Bergen	6 296
	Vestby	Vestby	5 934
	Tananger	Sola	5 888
	Stavern	Larvik	5 732
	Son	Vestby	5 163
	Melhus		5 097
	SUM bosatte		145 788
	<i>andel Norges befolkning</i>		<i>3,0 %</i>

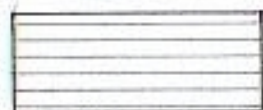
D. STEDER UTEN URBANITET

	stedsnavn	kommune	bosatt folkemengde
1	Råholt	Eidsvoll/Ullensaker	10 226
	Åkrehamn/Vedavåg	Karmøy	9 946
	Slemmestad	Røyken	7 618
	Malvik	Malvik/Trondheim	6 554
	Kverneland	Klepp/Time	6 098
	Nærbø	Hå	5 881
	Åmot/Geithus	Modum	5 859
	Hommersåk	Sandnes	5 703
	Tranby	Lier	5 577
10	Fevik	Grimstad	5 394
	SUM bosatte		68 856
	<i>andel Norges befolkning</i>		<i>1,4 %</i>

BYER I REGIONEN DRAMMEN – OSLO – LILLESTRØM – SKI

bysenter med tilhørende næromland
sirkelflate viser innbyggertall pr. 1. januar 2008

tettbygd areal
tettsted > 5000 innbyggere iflg SSB

jernbane - med intercitystopp

regional hovedvei

kommunegrense

